

ВИДИ РЕАБІЛІТАЦІЇ В СИСТЕМІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я ТА СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

Вступ. Реабілітація є одним із ключових напрямів державної політики у сфері охорони здоров'я та соціального захисту населення, оскільки забезпечує відновлення здоров'я, функціональних можливостей та соціальної активності осіб, які зазнали травм, перенесли захворювання або мають стійкі порушення функцій організму. Конституція України гарантує право на соціальний захист для громадян у разі втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття та в старості (ст. 46) [1]. Сучасні виклики, пов'язані зі зростанням чисельності людей, які потребують реабілітаційних послуг унаслідок хронічних захворювань, вікових змін, виробничих травм та наслідків збройної агресії проти України, актуалізують питання підвищення ефективності системи реабілітації.

Прийняття законів України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» [3] та «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я» [2] стало важливим кроком у формуванні сучасної моделі реабілітації, орієнтованої на мультидисциплінарність, доступність та комплексність. Ці нормативно-правові акти визначили правові, організаційні та методичні засади реабілітаційної допомоги, її види, порядок надання та гарантії для осіб, які її потребують. Проте на практиці залишається важливим дослідження рівня ефективності функціонування різних видів реабілітації та їх взаємодії в межах єдиної системи.

У цьому контексті наукове дослідження видів реабілітації, їх правового

регулювання та практичної реалізації є необхідним для вдосконалення реабілітаційної політики держави та забезпечення повноцінної підтримки осіб, які потребують відновлення здоров'я та соціального захисту.

Метою статті є комплексний аналіз видів реабілітації в системі охорони здоров'я та соціального захисту населення в Україні відповідно до положень законів України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» та «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я», дослідження їх змісту, особливостей, взаємозв'язку та ролі в забезпеченні відновлення здоров'я, функціональних можливостей і соціальної адаптації осіб, які потребують реабілітаційних послуг.

Постановка проблеми. Незважаючи на наявність сучасної законодавчої бази у сфері реабілітації, в Україні все ще існують суттєві проблеми, пов'язані з організацією, доступністю та ефективністю різних видів реабілітації. Зокрема, медична реабілітація потребує розширення мережі закладів, підготовки фахівців та удосконалення матеріально-технічного забезпечення. Соціальна та професійна реабілітація не завжди повністю реалізують потенціал інтеграції осіб із порушеннями здоров'я у соціальне середовище та ринок праці.

Важливим викликом є недостатня взаємодія між системами охорони здоров'я та соціального захисту, що призводить до фрагментарності реабілітаційних послуг. Існує потреба у кращій

координації міжвідомчих заходів, впровадженні мультидисциплінарних команд і забезпеченні безперервності реабілітаційного процесу на всіх його етапах.

Також актуальною є проблема практичного впровадження індивідуальних програм реабілітації, які повинні забезпечувати персоніфікований підхід, але часто не реалізуються у повному обсязі через дефіцит ресурсів або організаційні обмеження.

Отже, постає наукова проблема, що полягає у необхідності комплексного аналізу видів реабілітації та оцінки їх відповідності потребам населення, вимогам законодавства та сучасним міжнародним підходам. Розв'язання цієї проблеми сприятиме вдосконаленню системи реабілітації та підвищенню якості послуг, що надаються особам із порушеннями здоров'я та інвалідністю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми правового регулювання питань реабілітації у системі охорони здоров'я та соціального захисту населення, їх прав та гарантій розкривалися такими вченими, як: Андріїв В.М., Болотіна Н.Б., Варгуляк О.Г., Венедіктов В.С., Венедіктов С.В., Вишновецька С.В., Гришина Ю.М., Костюк В.Л., Лукаш С.С., Мацюк А.Р., Мельничук Н.О., Пилипенко П.Д., Прилипко С.М., Процевський О.І., Процевський В.О., Синчук С.М., Соцька А.М., Тищенко О.В., Хуторян Н.М., Чанишева Г.І., Щербина В.І., Ярошенко О.М. та ін. Крім того, за темою соціально-правового захисту осіб з інвалідністю написано декілька дисертацій, наприклад, Коробенко Н.П. «Пенсійне забезпечення по інвалідності в солідарній пенсійній системі України», Павлюков Р.О. «Соціально-правовий захист інвалідів в Україні», Тарасенко В.М. «Правове забезпечення соціального захисту дітей-інвалідів в Україні», Шумна Л.П. «Правові основи реабілітації інвалідів в Україні».

Виклад основного матеріалу. Реабілітація є невід'ємним елементом державної політики у сфері охорони

здоров'я та соціального захисту населення. Її метою є відновлення здоров'я, функціональних можливостей, працездатності та соціальної активності осіб, які зазнали захворювань, травм або мають стійкі порушення здоров'я.

Відліком зусиль держави в напрямі забезпечення інтеграції людини в суспільство, подолання наслідків інвалідності та забезпечення рівних можливостей стало прийняття законів України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» та «Про реабілітацію в охороні здоров'я», що створило цілісну систему нормативного регулювання та затвердження видів реабілітаційних заходів, механізмів надання послуг та гарантій їх доступності. Так, ключовим питанням Закону України «Про реабілітацію в охороні здоров'я» є закріплення сучасної моделі медичної реабілітації як безперервного процесу, що охоплює гострий, післягострий та довготривалий етапи. Він визначає реабілітацію як комплекс медичних, фізичних, психологічних, освітніх та інших заходів, спрямованих на відновлення або компенсацію порушених функцій. Питання регулювання соціальної та професійної реабілітації, забезпечення механізмів надання допоміжних засобів реабілітації, визначення ролі органів соціального захисту, реабілітаційних установ та індивідуальної програми реабілітації особи з інвалідністю регламентовано Законом України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні».

Загалом особи з інвалідністю є особливими суб'єктами права на реабілітацію. Тривалий час їх права є предметом пильної уваги з боку міжнародних організацій. У Конвенції про права осіб з інвалідністю [5] зазначається, що особи з інвалідністю мають всі права на пошану їх людської гідності, на освіту, професійну підготовку, відновлення працездатності, на максимальний прояв своїх можливостей і здібностей, на прискорення процесу їх соціальної інтеграції. Іншими важливими доку-

ментами в міжнародному праві, що засвідчують права осіб з інвалідністю, є: Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для осіб з інвалідністю [6], які гарантують особам з інвалідністю рівні права з іншими громадянами, а також на отримання ними соціального захисту з боку держави та на проведення реабілітації; Європейська соціальна хартія [7]; Конвенція ООН про права дитини [8], документи Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ); законодавчі акти окремих держав тощо. Проте в умовах економічної кризи реальне забезпечення прав осіб з інвалідністю в системі соціального захисту вимагає комплексних та узгоджених дій державних установ, інститутів громадянського суспільства та представників бізнесу щодо соціального захисту людей з інвалідністю в Україні. Тому основним напрямом імплементації державної соціальної політики має бути поєднання правових, організаційних та фінансових механізмів захисту осіб з інвалідністю. Водночас систему соціального захисту осіб з інвалідністю складають: пенсійне забезпечення, соціальна допомога, реабілітаційні програми, медичне забезпечення та працевлаштування осіб з інвалідністю [9, с. 5]. Своєю чергою, реабілітацію осіб з інвалідністю розуміють як процес, що має на меті допомогти таким людям досягти оптимального фізичного, інтелектуального, психічного і соціального рівня діяльності і підтримати їх, надавши їм тим самим засоби для зміни їх життя та розширення рамок своєї незалежності, і який включає систему медичних, професійних, педагогічних та інших заходів, спрямованих на усунення і компенсацію обмежень життєдіяльності й на соціальну їх адаптацію [10].

Законодавство передбачає створення Індивідуальної програми реабілітації, яка визначає конкретні види, обсяги та строки реабілітаційних заходів. Індивідуальна програма реабілітації є обов'язковою для виконання державними структурами, а її форму-

вання здійснюється з урахуванням медичних показників, соціальних потреб та потенціалу особи. Так, відповідно до Закону «Про реабілітацію в охороні здоров'я» Державна типова програма реабілітації осіб з інвалідністю повинна включати комплекс таких заходів:

- фізичну реабілітацію, що спрямована на відновлення або покращення рухових функцій, фізичної витривалості та можливості самостійного пересування. Застосовуються кінезіотерапія, лікувальна фізкультура, масаж, мануальна та фізіотерапія. Особливо актуальною фізична реабілітація є для військовослужбовців, людей із травмами опорно-рухового апарату та неврологічними порушеннями;

- психологічну реабілітацію, що передбачає відновлення психоемоційного стану, подолання наслідків стресу, травматичних подій, порушень адаптації. Психологи та психотерапевти застосовують методи когнітивно-поведінкової терапії, кризового консультування, арт-терапії тощо. Психологічна реабілітація набуває особливо значення у період військових дій;

- психосоціальну реабілітацію, що поєднує медичні та соціальні заходи, спрямовані на відновлення навичок самообслуговування, комунікації та соціальної інтеграції. Реалізується мультидисциплінарними командами у закладах охорони здоров'я та соціального захисту;

- професійну орієнтацію та трудову терапію, у межах системи охорони здоров'я може включати елементи трудової активності для стимулювання когнітивних і моторних функцій, формування готовності до професійного навчання чи праці;

- медико-технічне забезпечення, яке включає забезпечення протезно-ортопедичними виробами та іншими технічними засобами, що необхідні для компенсації функціональних обмежень;

- соціально-побутову реабілітацію, яка спрямована на відновлення навичок повсякденного життя: догляд за собою, ведення домашнього господар-

– соціально-психологічну підтримку, що повинна забезпечуватися соціальними працівниками, консультантами, фахівцями із соціальної роботи; передбачає формування мотивації, подолання соціальних бар'єрів, супровід у громаді.

Отже, сучасна модель реабілітації в Україні базується на мультидисциплінарному та міжвідомчому підході, який поєднує заходи медичної реабілітації, тобто відновлення функцій організму; соціальної реабілітації – інтеграція в соціальне середовище; професійної реабілітації – забезпечення можливості працевлаштування та гарантії соціального забезпечення; психологічної реабілітації – відновлення психічного здоров'я; педагогічної та освітньої реабілітації – особливо для дітей та молоді. Таке поєднання повинно забезпечити комплексне відновлення людини, що є ключовим принципом реабілітаційних заходів.

Отже, розвиток системи реабілітації в Україні потребує подальшого вдосконалення нормативно-правових механізмів, модернізації матеріальної бази, розширення доступу до сучасних реабілітаційних послуг та підсилення міжсекторальної взаємодії. Комплексність, доступність і безперервність реабілітаційних заходів мають стати ключовими орієнтирами державної політики у сфері охорони здоров'я та соціального захисту.

Стаття присвячена комплексному аналізу видів реабілітації в системі охорони здоров'я та соціального захисту населення України. Сучасна система охорони здоров'я та соціального захисту України перебуває у стані трансформації, спрямованої на забезпечення комплексної реабілітаційної допомоги для різних категорій населення, зокрема осіб, які отримали травми, хронічні захворювання чи мають інвалід-

ність. На основі нормативно-правових актів, зокрема Законів України «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я» та «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні», розкрито зміст, призначення та особливості сучасних підходів до реабілітаційних заходів. У роботі проаналізовано медичну, соціальну, психологічну, професійну, психолого-педагогічну та фізкультурно-спортивну реабілітацію як взаємопов'язані складові єдиної системи підтримки осіб, які мають порушення здоров'я чи інвалідність. Наголошено на важливості мультидисциплінарного підходу, безперервності реабілітаційного процесу та ролі індивідуальної програми реабілітації в забезпеченні персоналіфікованої допомоги. Визначено основні проблеми практичної реалізації реабілітаційних заходів, серед яких – обмеженість ресурсів, недостатня кількість фахівців, нерівномірність доступності послуг та потреба в посиленні взаємодії між медичними та соціальними інституціями. Показано, що розбудова ефективної реабілітаційної системи є ключовим напрямом державної політики, особливо в умовах зростання потреб населення, пов'язаних із воєнними діями. Обгрунтовано необхідність удосконалення нормативної бази, посилення міжвідомчої координації та модернізації інфраструктури з метою забезпечення доступності, комплексності та якості реабілітаційних послуг.

Ключові слова: реабілітація, охорона здоров'я, соціальний захист, інвалідність, індивідуальна програма реабілітації.

Zaria O. Types of rehabilitation in Ukraine's system of health care and social protection of the population

The article is devoted to a comprehensive analysis of types of rehabil-

itation in the healthcare and social protection system of Ukraine. The modern healthcare and social protection system of Ukraine is undergoing a transformation aimed at providing comprehensive rehabilitation assistance to various categories of the population, in particular persons who have suffered injuries, chronic diseases or disabilities. Based on laws and regulations, like the Ukrainian laws «On Rehabilitation in Healthcare» and «On Rehabilitation of Persons with Disabilities», it explains the content, purpose, and features of modern approaches to rehabilitation measures. The work analyses medical, social, psychological, professional, psychological-pedagogical and physical culture and sports rehabilitation as interrelated components of a unified system of support for persons with health impairments or disabilities. The importance of a multidisciplinary approach, the continuity of the rehabilitation process and the role of individual rehabilitation programmes in providing personalised care are emphasised. The main problems in the practical implementation of rehabilitation measures are identified, including limited resources, insufficient number of specialists, uneven availability of services, and the need to strengthen cooperation between medical and social institutions. It is shown that the development of an effective rehabilitation system is a key area of public policy, especially in the context of growing population needs related to military operations. The need to improve the regulatory framework, strengthen interagency coordination, and modernise infrastructure to ensure the accessibility, comprehensiveness, and quality of rehabilitation services is justified.

Key words: rehabilitation, health care, social protection, disability, individual rehabilitation programme.

Література:

1. Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я : Закон України від 03 груд. 2020 р. № 1053. Відомості Верховної Ради. 2021. № 8. ст. 59. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1053-20#Text>

2. Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні: Закон України від 03 груд. 2020 р. № 2961. Відомості Верховної Ради України. 2006. № 2–3. ст. 36. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15#Text>

3. Мельник В.П. Державний соціальний захист осіб з інвалідністю : науково-теоретичний контекст. Соціальне право. 2017. №1. С. 152–163.

4. Конвенція про права осіб з інвалідністю від 13 груд. 2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text

5. Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів : Резолюція 48/96 Генеральної Асамблеї ООН № 48/96 прийнята на 48 сесії Генеральної Асамблеї ООН 20 груд. 1993 р.

(вумяз). URL: <https://ud.org.ua/zakonodavstvo/mizhnarodni-dokumenti-ta-standarti/171-4896>

6. Європейська соціальна хартія, Страсбург, 03 трав. 1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text

7. Конвенція ООН про права людини від 20 листоп. 1989 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text

8. Мельник В.П. Соціально-правовий статус осіб з інвалідністю у системі державного соціального захисту. Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». 2017. № 2(16). С. 1–18. URL: <https://lj.oa.edu.ua/articles/2017/n2/17mvpdsz.pdf>

9. Медико-соціальна експертиза обмеження життєдіяльності та принципи складання індивідуальної програми реабілітації інвалідів внаслідок неврологічних ускладнень остеохондрозу хребта. Навч. посіб. Для лікарів МСЕК і ЛКК. За ред. А.В. Іпатова, М.І. Черненко, О.В. Сергієні та ін. Дніпропетровськ : пороги, 2004.

Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)

Дата надходження статті: 14.09.2025

Дата прийняття статті: 06.10.2025

Опубліковано: 24.11.2025

